

Trekvlinders in 1997 (achterenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera)

R. DE VOS & A. L. M. RUTTEN

VOS, R. DE & A. L. M. RUTTEN, 1999. MIGRATING LEPIDOPTERA IN 1997 (FIFTY-EIGHTH REPORT). – *ENT. BER., AMST.* 59 (3): 33-44.

Abstract: In this 58th annual report on migratory Lepidoptera in The Netherlands, data of 24 species recorded by 140 observers in 1997 are presented. The results of this year were in strong contrast with the magnificent migration year of 1996. However, there are some species worth to be mentioned. Very numerous were *Plutella xylostella* and *Vanessa atalanta*. *Autographa gamma*, *Agrotis ipsilon* and *Vanessa cardui* were scarce. A surprise was the report of *Trichoplusia ni* and *Acontia lucida*, the latter has not been recorded since 1963 and it is the third specimen for The Netherlands. Other rare species recorded are *Iphiclides podalirius*, *Daphnis nerii*, *Catocala fraxini*, *Mythimna unipuncta* and *Lithophane leautieri* (no less than 43 specimens) in the southwestern part of the country. We expect the latter to be indigenous, but this still has to be confirmed by finding the caterpillars.

R. de Vos, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie (Zoölogisch Museum), Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

A. L. M. Rutten, Wingertspfad 10, D-69124 Heidelberg, Deutschland.

Inleiding

In 1997 werden in Nederland 25 trekvlindersoorten waargenomen. In dit achterenvijftigste jaarverslag wordt een overzicht gegeven van de resultaten, die over het algemeen in schril contrast staan met die van 1996, het jaar waarin zoveel bijzonderheden te melden waren over trekvlinders. Toch zijn er enkele waarnemingen die zeer de moeite waard zijn. Het koolmotje (*Plutella xylostella*) bleek uitzonderlijk talrijk te zijn en ook de atalanta (*Vanessa atalanta*) beleefde een uitstekend jaar. Veel minder talrijk waren bijvoorbeeld de gamma-uil (*Autographa gamma*), *Agrotis ipsilon* en met name de distelvlinder (*Vanessa cardui*). Zeer bijzonder waren *Trichoplusia ni* en *Acontia lucida*. Voorts zijn nog vermeldenswaard de koningspage (*Iphiclides podalirius*), de oleanderpijlstaart (*Daphnis nerii*), *Mythimna unipuncta* en het relatief grote aantal exemplaren van *Lithophane leautieri*, waarvan wordt vermoed dat zij zich hier inmiddels heeft gevestigd.

In figuur 1A en 1B worden respectievelijk de neerslagduur en temperatuur weergegeven, waargenomen te De Bilt in 1997 (KNMI, 1998). De invloed van het weer in 1997 op de

migratiepatronen van de trekvlinders wordt kort besproken.

De provincies van de vindplaatsen worden als volgt afgekort: Groningen (Gr), Friesland (Fr), Drenthe (Dr), Overijssel (Ov), Gelderland (Gdl), Utrecht (Utr), Flevoland (Fl), Noord-Holland (NH), Zuid-Holland (ZH), Zeeland (Zl), Noord-Brabant (NB) en Limburg (Lbg).

Medewerkers

Wij ontvingen van 140 personen en instellingen bruikbare gegevens, waarvoor onze hartelijke dank:

B. van Aartsen, A. Alberts, K. Alders, B. van As, J. Asselbergs, mw D. van Assum, A. Baaijens, J. de Bakker, P. Barto, M. Bauduin, A. van Beek, H. Beers, mw S. Bergvelt, J. Bielen, H. Bijl, Th. Blokland, K. & mw J. de Boer, L. Bonhof, H. Bosma, W. Briër, mw W. de Brouwer, M. Capello, mw L. Chrispijn-Lempke, A. Deelman, H. Dolfien, W. Domhof, D. Doornheijn, N. Elfferich, G. van den Ende, mw M. Flint-Diekerhof, A. Franssen, M. Franssen, Fries Natuurmuseum, P. Gaasendam, mw H. Gehéniau-Lasance, H. Goudzwaard, W. Grinwis, mw L. Groen, F. Groenen, A. Groenendijk, D. & mw M. Groenendijk, H. Groenink, A. Grosscurt, W. Heitmans, C. Hellegreen, K. Hoek, W. Hogenes, H. Holsteijn, mw A. Hoornveld-Jouksma, E. Houkes, mw H. Huibers-Van Neck, K. Huisman, M. Jansen, M.G.M. Jansen, P. Jeschar, K. Kaag, I. Kaijadoe, D. van Katwijk, mw M. de Keijzer, J. Kerseboom, mw J. Kiel-Hartog, T. Kleijn, H. Klein

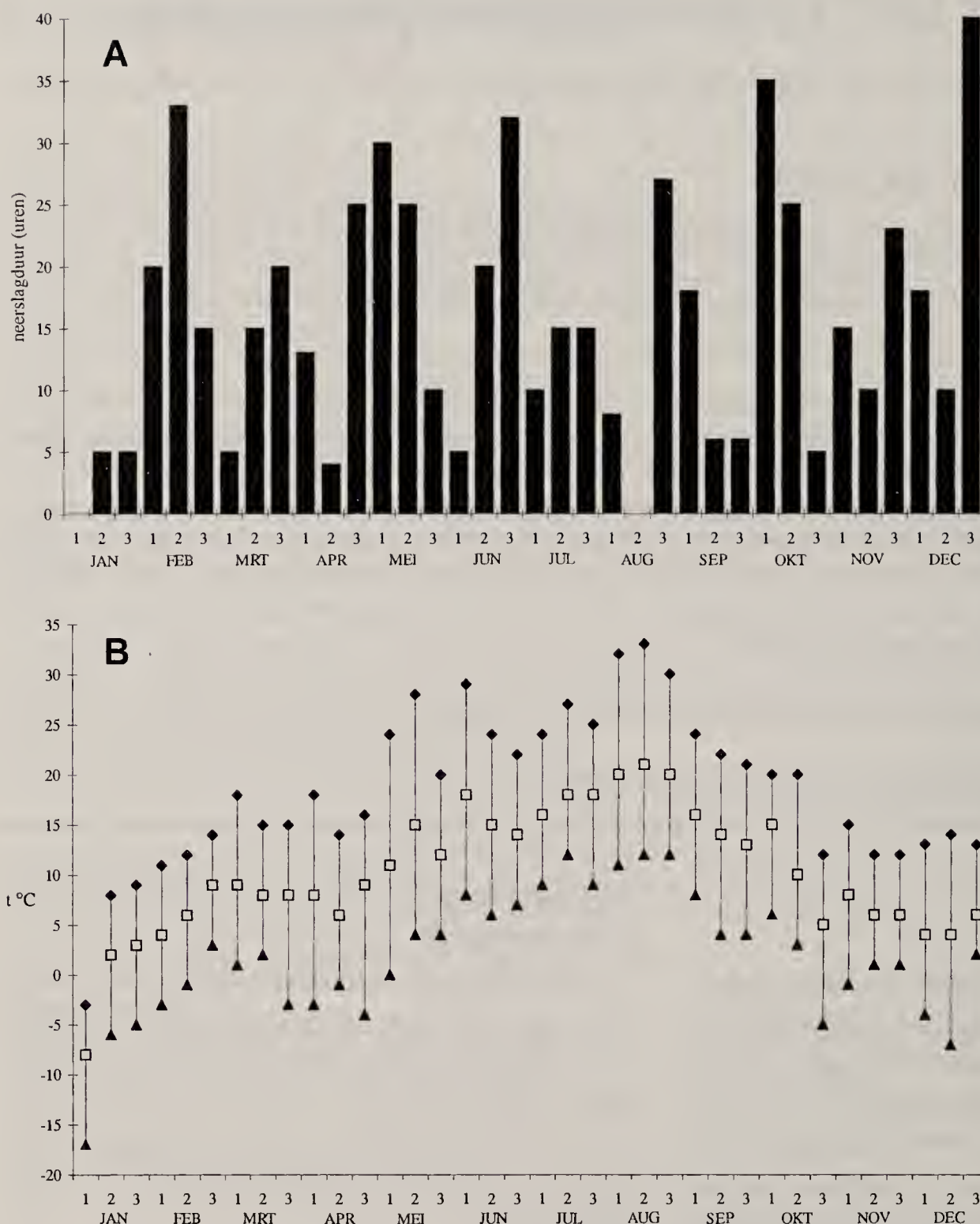

Fig. 1A-B. Weersomstandigheden in 1997, waargenomen te De Bilt (gegevens Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, 1998). 1A, neerslagduur per decade in uren; 1B, maximum-, minimum- en gemiddelde temperatuur per decade in graden Celsius.

Schiphorst, KNNV-Insektenwerkgroep Waterweg-Noord, J. Koster, A. Kruger, F. van der Lans, H. Lavrijsen, V. Lefeber, J. Lucas, R. Luntz, H. Meek, H. & D. Meijer, J. Meijerink, P. Meininger, M. Melchers, F. Melkert, G. van der Meulen, G. van Minnen, mw E. Molin-Neef, J. Moonen, H. Nagel, Ch. Naves, K. Nieuwland, L. Noens, P. Oomen, W. Oord, F. van Oosterhout, C. Ottenheijm, G. Padding, J. van Piggelen, W. Poppe, F. Post, G. Prang, D. Prins, S. van Randen, A. Remeus, B. Rietman, P. Rooij, W. van Rooijen, J. Scheffers, G. Schingenga, R. Schouten, A. Schreurs, J. Sentjens, mw J. Sinnema, J. Slot, G. Smeets, F. Smit, mw M. Smulders, P. van Son, M. Sonnemans, E. van der Spek, H. Spijkers, B. Stam, D. Stienstra, J. Stolk, R. Strucker, mw J. Stuurman-Huitea, E. Taelman, J. Tilmans, A. van Tuijl, C. de Veld, R. Vis, D. Visser, C. Viveen, De Vlinderstichting, Vlinderwerkgroep Hoekschevaards Landschap, Vlinderwerkgroep Midden-Zeeland, Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen, Vlinderwerkgroep Stad en Ommelaand, R. de Vos, P. Vroegindewij, J. van Vuure, C. Wagenaar, H. Wagenaar, A. Westerneng, G. Wilmink, natuurorganisatie "De Windbreker", Th. Wip, G. Withaar, J. Wolschrijn, P. Zumkehr.

Waarnemingen

Het jaar 1997 was zeer warm, zonnig en droog. Het behoort tot de zes warmste jaren van deze eeuw. Toch begon het jaar erg koud, met name in de eerste decade van januari met temperaturen tot -16° Celsius. De temperaturen stegen daarna snel, waardoor februari juist tot de vier zachtste van deze eeuw behoort. In tegenstelling tot januari, die zeer droog was (de droogste januari van de eeuw), was februari erg nat. Maart was nog erg zacht en droog, maar in april bleef de temperatuur vooral in de nachten erg laag. Eind april en in mei viel er veel neerslag. Vanaf de tweede helft van mei werd het warmer, maar in de derde decade van juni zakte de temperatuur en werd het uitgesproken koel en viel er veel neerslag. In juli

was het weer wisselvallig met plaatselijk zware regenval, maar met weinig extremen in de temperatuur. Augustus gaat echter de geschiedenis in als de warmste in bijna 300 jaar! Van 5 tot en met 13 augustus was er sprake van een hittegolf met regelmatig temperaturen boven de 30° Celsius. Augustus was vrij droog, maar in de nacht van 24 op 25 augustus viel er tijdens zwaar onweer zeer veel neerslag. Ook in september hield het warme weer aan, al daalde de temperatuur geleidelijk. De tweede helft van de maand werd gekenmerkt door stabiel nazomerweer ("Indian summer") met vrij hoge middagtemperaturen, veel zon en nauwelijks neerslag. Vooral de eerste decade van oktober was nat (met name op de 10e). Tot in de tweede decade bleef de temperatuur hoog, maar daarna daalde die flink en was het in de laatste week van oktober zeer koud met nachtvorst. November was zacht en droog met nauwelijks nachtvorst. December begon koud, maar halverwege de maand steeg de temperatuur en met name in de nachten werd het zachter. Rond de kerstdagen was het weer uitgesproken zacht; eerste kerstdag bleek zelfs de zachtste van de eeuw. De neerslag was in deze maand vrijwel normaal, maar in de laatste decade langdurig (KNMI, 1998).

De zeer koude start van het jaar is er ongetwijfeld debet aan dat er maar weinig vroege waarnemingen waren. Van de atalanta (*Vanessa atalanta*) en de distelvlinder (*Vanessa cardui*) werden in maart enkele overwinteraars aangetroffen. Het koolmotje (*Plutella xylostella*), waarvan sinds kort bekend is dat er regelmatig veel overwinteren in kassen in het Westland, werd vanaf april gevonden. De eerste migranten werden pas in de derde decade van maart signaleerd; enkele atalanta's en distelvlinders, en, heel verrassend, een kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum*). Alleen voor de atalanta en de distelvlinder betekende dit een voorzichtige start van het seizoen, maar andere "gewone" soorten, zoals de gamma-uil (*Autographa gamma*), lieten zich pas eind april zien. Overigens bleven de waargenomen aantallen voor vrijwel alle soorten klein, met name de distelvlinder werd door de meeste waarnemers niet eens gezien. De zeer

bescheiden toename in mei van atalanta's en gamma-uilen werd in juni gestabiliseerd door een sterke afkoeling. Wel werd eind mei, dus in de warmere periode, een exemplaar gezien van *Trichoplusia ni* en van de koningspage (*Iphiclides podalirius*), twee grote bijzonderheden voor Nederland, maar een nog grotere zeldzaamheid, *Acontia lucida*, werd merkwaardig genoeg in de derde decade van juni waargenomen, waarin het weer onaangenaam koud en nat was. De matige zomermaand juli bracht niet veel verbetering, behalve in de laatste decade. Vanaf 22 tot 24 juli moet er een enorme invasie hebben plaatsgehad van het koolmotje. Werkelijk duizenden vlindertjes overspoelden ons land en vele waarnemers gaven het tellen zelfs op, zodat het hier vermelde aantal zelfs voor een steekproef nog laag uitvalt. Een duidelijke oorzaak valt op grond van de weersomstandigheden niet te geven. Pas twee weken later vond er een hittegolf plaats, maar in die periode waren de aantallen weer normaal. Ook de atalanta en de gamma-uil namen eind juli flink in aantal toe, maar in verhouding tot het koolmotje stelde dit weinig voor. In de fraaie augustusmaand waren er nauwelijks bijzonderheden te melden. Pas in de warme septembermaand werden de aantallen van de atalanta hoger, vermoedelijk door de hier opgegroeide generatie, die alle kans kreeg zich optimaal te ontwikkelen. De lange periode waarin de atalanta te zien was (tot eind november werden ze geteld) duidt op een derde generatie. Dit zou ook het geval kunnen zijn met het koolmotje, dat in oktober zelfs een kleine opleving kende. Vanaf eind oktober, toen de temperatuur fors daalde, was het voor de meeste vlinders gedaan. Alleen het koolmotje en de gamma-uil bleven tot in de eerste decade van december aanwezig.

Plutella xylostella (Linnaeus)

Het koolmotje was in 1997 bijzonder talrijk. Zo'n 150.000 exemplaren werden geteld, maar liefst zes maal het aantal van het vorige record uit 1962 (25.062 exemplaren). In het vrije veld werd het eerste koolmotje op 6 april

gevangen te Kortgene (J. van Vuure), het tweede, eveneens in Zeeland, op 16 april te Vlissingen (A. Baaijens). De werkelijke migratie kwam pas in de tweede decade van mei op gang, maar de aantallen bleven laag. Zelfs halverwege juli duidde nog niets op de enorme invasie die een week later zou plaatsvinden. Deze invasie heeft zich dan ook in slechts vijf dagen tijd afgespeeld; op 22 juli werden vooral in Ouddorp en Honselersdijk (Zuid-Holland, respectievelijk K. Huisman en J. Scheffers) enkele duizenden motjes geteld. De dag erna werden eveneens in het zuidwesten van ons land, in Ouddorp en Haamstede (Zeeland, K. Huisman), zelfs nog meer koolmotjes gezien, maar in Naaldwijk en Staelduin (Zuid-Holland) werden in totaal naar schatting 110.000 exemplaren waargenomen (J. Scheffers). Op 24 juli had de invasie zich blijkbaar naar het noorden verplaatst; in het Noordhollands Duinreservaat op De Kil en het Reggers Sandervlak (bij Egmond aan Zee) werden maar liefst 17.500 exemplaren geteld (P. Zumekehr), terwijl de aantallen langs de zuidwestkust in Kortgene en Ouddorp veel lager waren dan de twee dagen ervoor, hoewel nog steeds veel hoger dan in de rest van het land. Op 25 en 26 juli zijn de waargenomen aantallen beduidend lager dan op de afgelopen drie dagen en hierna dalen de dagtotalen aanzienlijk tot op een "normaal" niveau. Na augustus werden niet veel koolmotjes meer gezien, maar de soort bleef tot laat in het jaar aanwezig. Het laatste exemplaar werd op 10 december te Oost-Souburg (Zeeland) waargenomen (A. Baaijens). Met uitzondering van Flevoland werd het koolmotje uit alle provincies gemeld. Het mag duidelijk zijn dat het totaal in Zuid-Holland het grootst was (125.154 exemplaren), gevolgd door Noord-Holland (18.075) en Zeeland (4327). In het altijd goed bemonsterde Friesland werden slechts 433 exemplaren waargenomen en in de overige provincies bleven de totalen hier zelfs ver onder. De invasie heeft zich dus tot de westelijke kustprovincies beperkt.

Er werden ook enkele rupsenvondsten gemeld: op 19 augustus werden te Hoogeveen (Drenthe) twee rupsen gezien (M. Jansen) en

op 10 september en 6 oktober te Capelle a/d IJssel (Zuid-Holland) respectievelijk één en drie exemplaren (N. Elfferich).

Ook dit jaar werden overwinterende koolmotjes aangetroffen in kassen met violieren (*Matthiola incana* (L.) R. Br.) te Honselersdijk (J. Scheffers) (zie ook De Vos & Rutten, 1996b). Half februari werden er zo'n 6000 vlinders geteld en ook de rest van het jaar waren motjes aanwezig, maar in veel kleinere aantallen. Eind december werden er nog 45 rupsen in de kas gezien.

Opvallend is dat zowel in België als in Zweden van enorme aantallen geen sprake was, maar in België werd toch nog een totaal van ruim 1500 koolmotjes geteld, wat een goed resultaat is (Vanholder, 1998). In Zweden werd het daar anders zo gewone koolmotje nauwelijks gezien (N. Ryrholm, schriftelijke mededeling).

Ancylois oblitella (Zeller)

Dit jaar werden slechts twee exemplaren van *Ancylois oblitella* gevangen, beide in Zeeland en zoals vrijwel altijd met behulp van licht. Het eerste exemplaar kwam op 15 augustus in de lichtval te Kortgene (J. van Vuure) en het tweede op 8 september te Oost-Souburg (A. Baaijens).

Udea ferrugalis (Hübner)

Het is bekend dat de jaartotalen van *Udea ferrugalis* sterk fluctueren. Zo ook deze keer, want werden er in 1996 maar liefst 51 exemplaren gezien, ditmaal konden er niet meer dan zes vlinders worden geteld op slechts drie vindplaatsen. Op 4, 6 en 7 augustus werd te Kortgene telkens één exemplaar gevangen (J. van Vuure) en enkele weken later één in Oostkapelle op 21 augustus (A. Baaijens). Op 3 september ving A. Schreurs een exemplaar op de Wrakelberg (Limburg) en het laatste werd wederom in Oostkapelle op licht gevangen door A. Baaijens op 18 oktober.

Loxostege sticticalis (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Hemrik, Ny Beets, Ter Idzard; Ov.: Delden; Zl.: Kortgene; Lbg.: Eyserbos.

In een zeer korte periode werden tien exemplaren van *Loxostege sticticalis* gesignaleerd. De eerste twee werden ver uit elkaar op 7 augustus gezien te Kortgene (J. van Vuure) en te Delden (H. Groenink). De laatste waarneming werd op 20 augustus in het Eyserbos gedaan door A. Schreurs. Opvallend is de wijde verspreiding in Nederland van de waarnemingen in zo'n korte periode bij een dergelijk klein aantal.

Nomophila noctuella (Denis & Schiffermüller)

Vindplaatsen: Fr.: West-Terschelling, Wijnjewoude; Zl.: Kortgene; Lbg.: Meijel.

De zeven exemplaren van *Nomophila noctuella* staan in zeer schril contrast met het record van 9.710 stuks dat in 1996 werd gezien. Een vroeg exemplaar werd door P. Zumkehr reeds op Koninginnedag (30 april) gevangen te West-Terschelling. Alle andere vertegenwoordigden de zomergeneratie tussen 7 juli en 2 september.

Ook in België werden slechts zeven vlinders geteld (Vanholder, 1998) en in Zweden was het resultaat al niet anders (N. Ryrholm, schriftelijke mededeling).

Iphiclides podalirius (Linnaeus)

Een exemplaar van de bij ons zeer zeldzame koningspage heeft op 24 mei Baalhoek (Zeeland) bereikt (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen). Sinds 1989 werd er in Nederland geen exemplaar meer waargenomen. Vanaf het begin van de trekvlinderregistratie in 1940 zijn in totaal slechts 11 koningspages gezien (De Vos, 1992).

Colias croceus (Fourcroy)

Vindplaatsen: Gdl.: Nederhemert, Culemborg; Fl.: Hollandse Hout, Oost Flevoland; Utr.: Wilnis; NH.: Blokhuisen, Egmond-Binnen, Krommenie, Ruigoord (Amsterdam); ZH.: De Lier, Heinenoord, Katwijk aan Zee,

Maasvlakte, Middelharnis, Oostvoorne, Schiedam, Vlaardingen; Zl.: Arnemuiden, Groede, Groote-Huissenspolder, Hulst, Kortgene, Lamswaarde, Lewedorp, Noordgouwe, Nummer Een, Oostburg, Schapenbout, St. Jansteen, Terneuzen, Veere, Waterlandkerkje, Wissenkerke, Wolphaartsdijk, Zaamslagveer; NB.: Smakt; Lbg.: Eijsden, Gulpen, De Piepert, Swolgen, Wijlre.

Van de eerste generatie van de oranje luzernevlinder werden slechts drie exemplaren waargenomen. De eerste twee verschenen op 8 juni op twee ver uitéénliggende plaatsen: Wilnis (D. Groenendijk) en Wissenkerke (Vlinderwerkgroep Midden-Zeeland); de derde werd op 18 juni genoteerd te Terneuzen (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen). Pas op 29 juli werd te Egmond-Binnen de eerste oranje luzernevlinder van de tweede generatie waargenomen (P. Zumkehr), waarna, tijdens de hittegolf begin augustus, een toename van de aantallen volgde. Toch bleven de waarnemingen voornamelijk beperkt tot het zuidwestelijke deel van het land en waren de totalen veel lager dan in 1996. De laatste waarneming dateert van 18 oktober te Hulst (E. Taelman). Met een jaartotaal van 78 exemplaren blijft 1997 ver achter bij 1996 met 571 stuks. Gezien de waarnemingen in de laatste 20 jaar is het echter geen slecht resultaat, omdat in deze periode in de meeste jaren niet meer dan tien vlinders werden gezien.

Het is opvallend dat er geen waarnemingen zijn gedaan in het noorden van het land. De migratie bleef in ons land kennelijk beperkt tot de zuidelijke helft. Dit wordt nog eens benadrukt door het feit dat in België maar liefst 155 exemplaren werden geteld (Vanholder, 1998). Behalve in de warme periode begin augustus werd er bij onze zuiderburen ook een duidelijke opleving opgemerkt in de eerste en tweede decade van oktober, mogelijk een derde generatie. Dit is aan Nederland op een vijftal waarnemingen na grotendeels voorbijgegaan. In Zweden was duidelijk sprake van een geheel andere migratiestroom van de oranje luzernevlinder. Daar werden vanaf 25 augustus voor Zweedse begrippen grote aantallen waargenomen tot een jaartotaal van meer dan 120 exemplaren, een record voor Zweden (N. Ryrholm, schriftelijke mededeling).

Tabel 1. Waargenomen aantallen trekvlinders per decade in 1997.
(* eieren, rupsen en/of poppen; zie tekst; getallen tussen haakjes zijn niet exact gedateerd)

Soort	maart			april			mei			juni			juli		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
1. <i>Plutella xylostella</i>	-	-	-	1	1	-	-	8	-	27	17	65	68	131	145.817
2. <i>Ancylosis oblitella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. <i>Udea ferrugalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. <i>Loxostege sticticalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. <i>Nomophila noctuella</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-
6. <i>Ipliclides podalirius</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
7. <i>Colias croceus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	1
8. <i>Colias hyale</i>	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-
9. <i>Vanessa atalanta</i>	2	1	10	7	3	39	169	250	168	223*	217*	75*	142	605	2115*
10. <i>Vanessa cardui</i>	2	1	3	1	-	3	2	6	3	15	11	4	12	13	28
11. <i>Agrius convolvuli</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
12. <i>Acherontia atropos</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-
13. <i>Macroglossum stellatarum</i>	-	-	1	1	-	-	2	3	1	2	9	-	3	-	3
14. <i>Daphnis nerii</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15. <i>Orthonama obstipata</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
16. <i>Autographa gamma</i>	-	-	-	-	2	8	21	59	53	36	17	8	155	362	812
17. <i>Trichoplusia ni</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
18. <i>Chrysodeixis chalcites</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19. <i>Acontia lucida</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
20. <i>Spodoptera exigua</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21. <i>Lithophane leautieri</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22. <i>Mythimna unipuncta</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23. <i>Peridroma saucia</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
24. <i>Agrotis ipsilon</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2	1	-	2	2

Colias hyale (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Drachten, Terschelling (Midsland, West-Terschelling), Lauwersmeer; NH.: Alkmaar, Amsterdam, Nieuwe-Niedorp, Reggers Sandervlak (bij Egmond aan Zee), Warmenhuizen, Winkel; ZH.: Maasvlakte, Zwanegat; Zl.: Borssele, Ouwkerk; Lbg.: IJzeren.

Het eerste exemplaar van de gele luzernevlinder verscheen al vroeg, op 1 mei te Warmenhuizen (F. Smit). Hierna volgden nog slechts twee vlin-ders: op 8 mei te IJzeren en op 10 juni te Alkmaar (De Vlinderstichting). Ook de tweede generatie vertoonde zich maar sporadisch, met niet meer dan 19 exemplaren. De eerste werd op 4 augustus te Borssele genoteerd (De Vlinderstichting) en de laatste op 13 september op de Maasvlakte (De Vlinderstichting).

Opvallend was het aantal noordelijke vind-plaatsen, vooral langs de kust van Friesland en Noord-Holland, wat vermoedelijk een gevolg was van de reeds eerder vermelde trekroute vanuit Noord-Duitsland naar het westen (De Vos & Rutten, 1996a). De enige uitzonderin-gen hierop vormden de vijf vindplaatsen uit Zuid-Holland, Zeeland en Limburg.

Vanessa atalanta (Linnaeus)

Na drie opeenvolgende, voor de atalanta ge-middeld uitstekende jaren, blijkt ook 1997 in dit rijtje thuis te horen. Een jaartotaal van 24.811 exemplaren betekent een derde plaats op de ranglijst van hoge aantallen sinds 1964! Enkele vroege en vermoedelijk overwinterde exemplaren werden begin maart waargeno-men: één op 9 maart te Nederweert (Limburg) (De Vlinderstichting), een dag later één te Schenkeldijk (Zuid-Holland) (Vlinderwerk-groep Hoekschewaards Landschap) en ten-slotte één op 13 maart te Hulshorst (Gelder-land) (De Vlinderstichting). De eerste vijf vermoedelijk migrerende exemplaren wer-den op respectievelijk 21 (3) en 22 (2) maart waargenomen te Herkenbosch (Limburg) (De Vlinderstichting) en te Rilland (Zeeland) (Vlinderwerkgroep Midden-Zeeland), ge-volgd door een exemplaar te Heerenveen (Friesland) op 29 maart (W. Poppe). Vanaf dat moment werden in elke decade meldingen ge-daan. De aantallen waren aanvankelijk welis-

Verenigingsnieuws Verenigingsnieuws Verenigings gingsnieuws Verenigingsnieuws Verenigingsnieuws Verenigingsnieuws Verenigingsnieuws Verenigings

Onder redactie van de secretaris

P. Koomen, . **naturalis**, Postbus 9517, 2300 RA Leiden

e-mail koomen@naturalis.nnm.nl

maart 1999

LANDELIJKE AGENDA

Lentevergadering: zaterdag 24 april 1999

Zomerbijeenkomst: weekend 4-6 juni 1999

Herfstvergadering: zaterdag 13 nov. 1999

►154^e ZOMERBIJEENKOMST te Hunsel (L.) vrijdag 4 juni tot en met zondag 6 juni 1999

Dit jaar niet naar het hoge noorden, maar naar het 'vergeten', want net niet diepe, zuiden van Midden-Limburg. Een geschikt onderkomen werd gevonden in Groepsaccommodatie *Bekerhof* in Hunsel (Beekstraat 9; Amersfoort-coördinaten 184•355), enkele kilometers ten noordwesten van het witte Maas-stadje Thorn. Er is plek voor maar liefst 60 entomologen! Komt dus allen in groten getale! Naast een aantal slaapzaaltjes hebben we de beschikking over een gemeenschappelijke ruimte en een keuken met eetzaal.

►Kosten en aanmelding

De kosten voor verblijf in de Bekerhof (van vrijdagmiddag 4 juni t/m zondag na de lunch) inclusief alle maaltijden, bedragen f 85,- per persoon; van zaterdagmiddag t/m zondag na de lunch f 45,- per persoon. De lunch bestaat uit

een lunchpakket dat men bij het ontbijt kan klaar maken.

Aanmelding voor deelname door overmaking van het bedrag op girorekening 449041 t.n.v. O. Vorst inzake zomerbijeenkomst, Utrecht. Wanneer je vegetariër bent dit gaarne vermelden op de overschrijvingskaart. Aanmeldingen graag voor 22 mei. Indien men niet op de Bekerhof wil overnachten dient men zelf voor reservering van hotel, camping of pension te zorgen! Voor vragen kun je terecht bij Oscar Vorst, tel 030-2722209, vorst@xs4all.nl

►Hotels en pensions min of meer in de buurt

- Crasborn***, Hoogstraat 6, 6017 AR Thorn, tel. 0475-561281
- Hostellerie la Ville Blanche***, Hoogstraat 2, 6017 AR Thorn, tel. 0475-562341
- Herberg de Heere van Heel *, Heerbaan 90, 6097 AZ Heel, tel. 0475-573197
- Lindveld, Manderscheidtsingel 26, 6017 GC Thorn, tel. 0475-562185
- De Pegel*, Eind 5, 6017 BG Thorn, tel. 0475-561591
- Fam Timmermans, Daalstraat 3, 6017 AD Thorn, tel. 0475-561414
- Tramhalte*, Napoleonsweg 15, 6014 AB Ittervoort, tel. 0475-565066
- Nunheimerhof, Venderstraat 2, 6012 RK, Halter-Hunsel, tel. 0495-551300
- Heuvelmans, Vlootkant 4, 6039 RB, Stramproy, tel. 0495-561736

►Kamperen

Op de Bekerhof is een grasveldje waar enkele tenten en/of caravans kunnen staan. Wie liever in tent of caravan overnacht kan zijn gang

gaan, maar betaalt wel de normale volle prijs. Kamperen in de buurt kan ook:

- 't Vosseven**, Lochtstraat 26, 6039 RV, Stramproy, tel 0495-566023
- Vijverbroek, Kessenicherweg 20, 6017AA, Thorn, tel 0475-561914
- Recreatiepark de Heelderpeel, De Peel 13, 6097 NL Heel, tel 0475-452211

-Oscar Vorst-

►ROLEX AWARD

Als secretaris kreeg ik een prachtige brochure toegestuurd over de Rolex Awards for Enterprise. Dit zijn prijzen van \$10.000 tot \$50.000 die worden toegekend aan *individuen* die met een bijzonder project bezig zijn. Criteria voor het winnen van een prijs zijn:

- *spirit of enterprise*: de kandidaat moet beschikken over moed en vastberadenheid bij het uitvoeren van een uitdagend project (en liefst vaak in een omgeving verkeren waar alleen een Rolex het uithoudt?);
- *feasability*: het project moet (desalniettemin) succesvol uitgevoerd kunnen worden;
- *originality*: het project moet creatief zijn, een nieuwe kijk opleveren of een staaltje pionieren betreffen;
- *potential impact*: het project moet iets opleveren waar de mensheid iets aan heeft.

Grappig is, dat (ondanks deze criteria?) de prijs in het verleden o.a. is toegekend aan taxichauffeur en amateur-coleopteroloog Pierre Morvan. Hij heeft de prijs gekregen omdat hij na jarenlange studie van loopkevers in Nepal 300 nieuwe soorten had beschreven en nieuw licht had geworpen op de rol van de omgeving bij het ontstaan van soorten. Hij werkt nu aan een boek van 400 pagina's. Ik vermoed dat er op grond van dergelijke criteria ook enkele NEV-leden voor een prijs in aanmerking zouden kunnen komen. Echter: de prijs wordt alleen toegekend aan individuen (desnoods als leider van een groep) die er zelf om moeten vragen. Aanvragen voor de prijzen van 2000 moeten vóór 30 april 1999 binnen zijn bij de organisatie in Zwitserland. Aanvraagformulieren zijn aan te vragen bij de secretaris.

-PK-

►CONTACTPERSONEN EN ACTIVITEITEN van afdelingen en secties

- EVERTS, B. Drost, Lingedijk 35, 4014 MP Wadenoijen, 0344-661440.
- MIERENWERKGROEP, G.R. van Hengel, Julianaalaan 187, 3722 GK Bilthoven, 030-2287134.

►SNELLEN, R.T.A. Schouten, J. Wolkerslaan 28, 2343 BK Oegstgeest, 071-5173015. 13 maart: bijeenkomst om 11.00 uur in het "Verenigingsgebouw", Kortenhoevenseweg 63, Lexmond.

►TER HAAR, F. Post, Henriëtte Ronnerstraat 23, 5038 KH, Tilburg, fpost@euronet.nl

►DIPTERA, Th. Zeegers, Weegschaalstraat 207, 7521 CH Enschede, 053-4335284.

Dipteradag op 27 maart 1999 in het Zoölogisch Museum te Amsterdam. In de ochtend zullen enige leden een lezing houden over een onderwerp dat hen bezig houdt en kunnen mededelingen en oproepen worden gedaan. In de middag staat de collectie van het museum open voor onderzoek en kan zelf meegebracht materiaal aan anderen worden voorgelegd. Iedereen die een deel van ochtendprogramma wil vullen kan zich tot 15 februari melden bij Mark van Veen. tel. 030-6962687.

Dipterawekend van 28-30 mei in Schoonoord. Verblijf aldaar in het "kleine gebouw" van kampeerboerderij "De Riegheide". De accommodatie biedt plaats aan 30 vlieg- en muggologen en ligt aan de rand van het Sleenerzand, een uitgebreid complex met heidevelden, vennen en afwisselende bossen. Verder is een bezoek mogelijk aan het hoogveengebied Bargerveen, met grote open vlaktes en ook kleine vochtige, door bos omgeven graslanden op veen. Er broeden ca. 140 paar grauwe klauwierren, dus met de insecten zal het wel goed zitten.

►HYMENOPTERA, W. Kuijken, Keesomstraat 127, 2041 XE Zandvoort, 023-5713455.

►NOORD, W. Poppe, Zuiderveldstraat 64, 8501 KE Joure, 0513-415918. 21 maart voorjaarsbijeenkomst in het Natuurmuseum te Leeuwarden; 5 juni excursie in Noord-Friesland.

►OOST, W.A. Hol, Wim Sonneveldstraat 40,

7558 LW Hengelo (O.) 074-2774492 willem.hol@wxs.nl. 6 maart: bijeenkomst van 9.30 tot 12.00 uur in de Landbouwhogeschool ("Tropische Landbouwschool", N.B.: achteringang), Brinkgreverweg 69 te Deventer.

►ZUID, Dré Teunissen, Strauslaan 6, 5251 HG Vlijmen 073-5114657. 6 maart: Bijeenkomst in Asten.

►NOORD-HOLLAND/UTRECHT, B. Brugge, Pl. Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam 020-5256258.

►ZUID-HOLLAND, Hans Huijbregts, J. Lienplantsoen 60, 2264 MC Leidschendam 070-3204356 hhuijbre@inter.nl.net. 10 maart: 20:00 uur bijeenkomst in het auditorium van museum Naturalis (ingang voormalig Pesthuis), Darwinweg, Leiden, 5 minuten lopen vanaf Leiden CS (volg bordjes vanaf achter-uitgang). *LET OP*: het is mogelijk dat de bijeenkomst wordt verplaatst naar een vergaderzaal in het kantoorgebouw. U zult dan worden doorverwezen. Vaste bezoekers krijgen uitsluitel in een convocatie.

►VERSLAG 131^e WINTERVERGADERING (deel1)

De 131^e Wintervergadering werd gehouden op 13 februari 1999 in Vergadercentrum Hoog Brabant te Utrecht. Het machinepark was weer uitgebreid: naast dia- en overheadprojector was het mogelijk gebruik te maken van een beamer voor het projectoren van computerbeelden of videobeelden van de macrocamera. Er was veel belangstelling: (tenminste) 72 aanwezigen luisterden naar voordrachten van 11 sprekers.

De eerste spreker was dhr. Van Aartsen. Zijn verhaal zal in het volgend Verenigingsnieuws verslagen worden.

Als tweede vertelde dhr. P. Boer over een aantal mierensoorten die uit meer soorten blijken te bestaan. Wat voorheen als *Lasius alienus* werd gedetermineerd, wordt nu beschouwd als twee soorten: de zandmier *Lasius alienus* s.s. (Förster, 1850) en de buntgrasmier *Lasius psammophilus* Seifert, 1992. Deze laatste is de algemeenste, *L. alienus* is tot nu toe alleen bekend van Zuid-Limburg. Onder de

noemer *Lasius niger* blijkt *Lasius platythorax* schuil te gaan. Het onderscheid is te maken aan de hand van beharing van de clypeus. *L. platythorax* komt bovendien in hout voor, *L. niger* nooit. De rode bosmier *Formica rufa* komt in een aantal variaties voor. In Nederland is de soort vrijwel altijd monodoom (kolonie in één hoop), in het buitenland ook polydooom. Kolonies kunnen monogyn (één koningin), oligogyn (een paar koninginnen) of polygyn (veel koninginnen) zijn. De nauw verwante soort *F. polycтена* is altijd polygyn. Sinds kort (Seifert, 1996) is duidelijk dat er ook veel hybriden van beide soorten voorkomen, herkenbaar aan verschillen in de beharing onder de kop. Hierin ontdekte Boer echter een grote variatie en overlap, evenals in een ander onderscheidend kenmerk: de beharing van het pronotum. De kruising is altijd polygyn. Boer heeft in de literatuur en bij eigen onderzoek al een aantal verschillen in gedrag (o.a. agressie, foerageren, paring, koloniestichting) tussen beide soorten en de hybride ontdekt, maar er blijven nog genoeg vraagtekens over.

Dhr. W.A. Hol deed evenals in voorgaande jaren verslag van zijn onderzoek naar bijen en wespen die in gaten in houtblokken nestelen. De blokken zijn van tevoren gespleten, zodat ze in twee helften uiteen genomen kunnen worden. Hierdoor kan de ontwikkeling van broed en prooien in de gangen van dag tot dag worden gevolgd en gefotografeerd. *Symmorphus bifasciatus* (= *mutinensis*) (Eumenidae) maakt 2 cellen in een nestgang met tussenwanden en een vijfbladige plug van gronddeeltjes. De cellen worden volgestopt met verlamde larven van kevers (haantjes) die als voedsel moeten dienen voor een larve. Hoewel de keverlarven nauwelijks nog bewegen, gaan ze opmerkelijk genoeg door met vervellen en bereiken ze soms zelfs het popstadium. Ook de poppen worden door de *Symmorphus*-larven opgegeten.

Hol had met de houtblokken geëxperimenteerd. Hardhouten blokken met gleuven, afgedekt door een vastgeplakt microscoopglasje, bleken een belangrijk nadeel te hebben: het glas wordt van binnen vies door wasachtige stoffen die de larven uitscheiden. Hierdoor

wordt het fotograferen bemoeilijkt. Ook werden nestblokken beproefd van MDF, een plaatmateriaal van geperste fijne houtvezel, omdat *Osmia*'s hier een voorkeur voor zouden hebben. Tegen de verwachting in bleken deze blokken redelijk bestendig tegen de invloeden van het weer, alleen moest verschuiven van helften worden voorkomen door pennen. Inderdaad werd er in 1998 door een *Osmia* in genesteld. Hiervan werden prachtige dia's getoond, waarna werd uitgelegd hoe deze met tamelijk eenvoudige apparatuur waren gemaakt.

Dhr. Virgilius Lefebvre toonde een exemplaar van de teunisbloempijlstaart, *Proserpinus proserpina*, uit een vangtent in de ENCI-groeve. Uit reacties bleek dat de soort op meer plaatsen was gesignaleerd. In Vlinders 14(1) staat op blz. 27 een artikeltje over deze soort die zich blijkbaar naar het noorden uitbreidt. Verder liet Lefebvre een aantal bijzondere Hymenoptera zien:

- *Nomada zonata* uit een vangtent in groeve 't Rooth en uit de Botanische tuin Lichtenberg;
- *Colletes hederæ* van dezelfde plaats van (inderdaad) klimop;
- *Polistes biglumis bimaculatus* in meerdere exemplaren uit Maastricht e.o. Ook was er een nestje gevonden door een schooljongen in Nazareth (Noordoost-Maastricht);
- een zeldzame kleurafwijking (uitgebreide geeltekening op tergiet 2) van de overigens algemene *Ancistrocercus trifasciatus*;
- *Eodynerus dantici* mannetje uit de Beyartuin, op een Mentha-soort.

Dhr. Th. Zeegers toonde een aantal Diptera van Nepal. Dit is een interessant gebied omdat op de zuidflanken van de Himalaya opvallende overgangen zijn te vinden tussen oriëntaalse en palaearctische fauna. Sommige soorten zien er vertrouwd palaearctisch uit, zoals de Syrphide *Asarcina ericetorum* van 2500 m. Andere zweefvliegen zien er veel exotischer uit, zoals *Graptomyza brevirostris* van 600 m, zonder valse vleugelrand, klein en met getekende vleugels. *Lycastris albipes* is een opvallende, hommelachtige zweefvlieg met een zeer lange snuit.

Zeegers toonde vervolgens een zwarte Bibioni-

de met een oranje thorax en coxae. Een oranje thorax lijkt standaard te zijn bij oost-palaearctische bibioniden. De schroefwormvlieg *Chrysomya megacephala* (Calliphoridae) ziet er vertrouwd bromvliegachtig uit maar heeft akelige larven die hun naam eer aan doen. De bromvlieg *Bengalia* heeft een merkwaardig gevormde zuigsnuit waarvan men zegt dat er "termietenbroed" mee vastgezogen wordt zodat het gemakkelijk is te verslepen. De bromvlieg *Chloridia prolata* heeft een achterlijf dat voor de helft uit een naar verhouding buitengewoon groot genitaalapparaat bestaat. Tot slot werden twee fraaie sluipvliegen (Tachinidae) getoond: de fraai glimmende *Janthinomyia felderi*, die zelfs Zeegers vriendin mooi vond, en *Tachina (Servillia) cf. rufa*, met dikke zwarte borstels en goudgele beharing.

Dhr. Th. Heijerman bekende dat hij naast kevers nog een tweede hobby had die de eerste wel eens in de weg zat, nl. macrofotografie. Het is vaak zo dat wanneer het maken van een foto gelukt is, het model net vertrokken is. Zodoende is het vaak moeilijk de juiste naam ervan te achterhalen. Hij riep de hulp in van de aanwezigen bij het benoemen van insecten en spinachtigen op een honderdtal dia's, die ook zonder quiz het aanzien meer dan waard waren geweest: o.a. paarse sprinkhanen, mierenleeuwen, vliegen, muggen, larven, bijen, bladwespen en spinnen. Hij kreeg genoeg respons uit de zaal om het experiment volgend jaar voort te zetten.

Dhr. O. Vorst kondigde de aanstaande zomerbijeenkomst in Hunsel aan (zie hiervoor) en deed verslag van de activiteiten die worden ondernomen rond het 10 jarig bestaan van de Sectie Everts.

(wordt vervolgd)

	augustus			september			oktober			november			december			Totaal
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	
1.	840	1662*	695	120*	129	11	121*	17	5	3	7	4	1	-	-	149.750*
2.	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
3.	3	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6
4.	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
5.	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
6.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
7.	24	27	11	1	-	6	2	3	-	-	-	-	-	-	-	78
8.	5	12	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22
9.	2669*	1713*	2611*	6640	5031*	1290	460*	283*	76	6	4	2	-	-	-	24.811*
10.	84	43	43	23	8	10	6	5	1	1	-	-	-	-	-	328
11.	1*	2	13	8	11	4	1	2	-	-	-	-	-	-	-	43*
12.	(1)	-	1	-	1	(1)	-	*	-	-	-	-	-	-	-	7*
13.	2	5	7	4	5	4	1	4	-	-	-	-	-	-	-	57
14.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
15.	-	-	1	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	5
16.	488	1109	3927	3029	771	167	49	33	4	3	-	1	1	-	-	11.115
17.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
18.	1	4	9	3	12	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	35
19.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
20.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	2
21.	-	-	-	-	-	6	35	2	-	-	-	-	-	-	-	43
22.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
23.	-	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
24.	2	-	17	1	-	2	8	5	1	1	1	1	-	-	-	48

waar klein, maar kwamen uit het hele land. Pas in de laatste decade van april werden de aantallen van de eerste generatie groter, om in de tweede decade van mei een bescheiden hoogtepunt te bereiken. Daarna namen de waarnemingen eerst geleidelijk af, met eind juni een forse daling, die het dieptepunt vormde tussen de eerste en de tweede generatie, versterkt door een koudegolf met veel regen. Begin juli begonnen de aantallen weer aanzienlijk toe te nemen, met tijdens elke decade meer dan een verdrievoudiging, maar in de zeer warme augustusmaand bleven de waarnemingen op een, overigens vrij hoog, stabiel niveau. Het warme weer, dat ook in september aanhield, heeft waarschijnlijk een gunstige invloed gehad op de ontwikkeling van de tweede generatie en heeft mogelijk ook een nieuwe migratiegolf tot gevolg gehad. In de eerste decade van september werd dan ook een hoogtepunt bereikt van 6640 exemplaren, met op 3 en 10 september de hoogste aantallen (respectievelijk 998 en 991 exemplaren). Pas eind

september en vooral in oktober namen de waarnemingen fors af. Ondanks het vrij zachte weer werden in november nog slechts enkele *atalanta*'s geteld, de laatste exemplaren op 20 november te Zuurdijk (Groningen) (W. van Rooijen), op de 26ste te Maastricht (De Vlinderstichting) en op 30 november te Westkapelle (Zeeland) (P. Meininger). Vooral het westen van het land bleek goed te zijn bezocht door de *atalanta*: in Zeeland werden 5194 exemplaren geteld, in Zuid-Holland 4826 en in Noord-Holland 3763 stuks. Ook in Noord-Brabant en Gelderland heeft men vrij grote aantallen gezien (respectievelijk 2685 en 2123 vlinders), maar in het noorden van Nederland bleef de *atalanta* duidelijk schaarser. Alleen in Friesland en Drenthe werden nog vrij hoge aantallen waargenomen (respectievelijk 1546 en 1330), maar in de andere provincies was dit veel minder. In Flevoland werden slechts 16 exemplaren geteld, maar dit zal voornamelijk het gevolg zijn van een gebrek aan waarnemers aldaar.

Er waren ook nogal wat rupsenvondsten. Tussen 7 en 21 juni werden éérentwintig rupsen gevonden in Groningen, Gelderland, Utrecht en Noord-Holland, nakomelingen van de eerste generatie. Vanaf 23 juli tot en met 21 augustus werden in totaal 87 rupsen gemeld, waarschijnlijk nakomelingen van de tweede generatie. Bovendien werden 3 poppen gevonden op 13 en 18 augustus en 15 september. Daarna werden weer rupsen gevonden van 17 september tot en met 11 oktober, maar liefst 111 exemplaren, mogelijk van een gedeeltelijke derde generatie! Of deze derde generatie ook vlinders heeft opgeleverd is niet duidelijk, omdat de waarnemingen eind oktober en in november te gering waren en in feite hiervoor geen aanwijzing geven.

Het aantalsverloop in België was vrijwel een afspiegeling van dat in ons land. Ook was het totaal aantal waarnemingen daar met 22.177 exemplaren vergelijkbaar met dat van ons (B. Vanholder, schriftelijke mededeling).

Vanessa cardui (Linnaeus)

Het distelvlinderseizoen van 1996, met een ongekend jaartotaal van bijna 64.000 getelde vlinders, staat in schril contrast met dat van 1997 met slechts 328 waarnemingen. Veel medewerkers merkten op dat ze geen enkel exemplaar gezien hadden. Toch is dit geen dieptepunt en ook zeker geen ongewoon fenomeen. Regelmatig zijn er jaren waarin er nauwelijks distelvlinders worden gezien, waarna er weer een aantal goede jaren volgen. Het laatste slechte jaar was 1993 met 116 exemplaren.

De eerste twee exemplaren in 1997, vermoedelijk overwinteraars, werden reeds vroeg waargenomen op 2 maart te Delfzijl (Vlinderwerkgroep Stad en Ommelaand). Daarna volgden waarnemingen op 12, 26 en 30 maart (respectievelijk Milsbeek, Winterswijk en Middelaar (De Vlinderstichting)). De volgende waarnemingen volgden pas op 27 april te Hulst (L. Noens) en op 30 april te Dordrecht (R. Vis). De distelvinder werd hierna weliswaar in elke decade waargenomen, maar in zeer kleine aantallen. Van een toename van

enige betekenis was slechts sprake tijdens de hittegolf in de eerste decade van augustus, toen er een maximum van 84 exemplaren werd genoteerd. Hierna daalde het aantal weer snel. In het najaar werden slechts enkele exemplaren geteld, de twee laatste op 28 oktober te Middelburg (R. Strucker en M. Luitwieler) en op 8 november te Egmond aan Zee (B. Stam). Behalve in de provincies Utrecht en Flevoland werd de distelvinder overal waargenomen. Zoals gebruikelijk waren de aantallen in de westelijke provincies het grootst: 90 exemplaren in Zeeland, 47 in Noord-Holland en 45 in Zuid-Holland. In Friesland en Limburg werden iets kleinere aantallen gezien (respectievelijk 30 en 28 exemplaren) en in de overige provincies was het totaal aantal nog veel geringer. Er werden geen rupsen of poppen gemeld.

Bij onze zuiderburen werd een iets lager aantal waargenomen (318 exemplaren). De aantallen vertoonden praktisch hetzelfde verloop als in Nederland, eveneens met een bescheiden hoogtepunt in de eerste decade van augustus (B. Vanholder, schriftelijke mededeling).

Nymphalis antiopa (Linnaeus)

Waarschijnlijk is van migratie van de rouwmantel op grote schaal geen sprake geweest, maar toch werd vooral in de noordelijke provincies een aantal exemplaren gezien. Opmerkelijk is dat dit ook erg vroege vlinders betrof, zoals in maart een exemplaar te Appingedam (Groningen) (Vlinderwerkgroep Stad & Ommelaand (VSO)), op 9 maart één te Midsland op Terschelling (P. Zumkehr) en op 24 maart één in de stad Groningen (VSO). Slechts één zuidelijk exemplaar werd op 2 mei te Meijel (Limburg) gezien (M. Sonnemans). Het laatste exemplaar werd op 22 augustus te Sappemeer (Groningen) (VSO) genoteerd. Bij ons zijn in totaal dertien meldingen binnengekomen.

Argynnis paphia (Linnaeus)

Een verdwaald exemplaar van de keizersmantel werd op 21 juli in de duinen van Bergen

aan Zee (Noord-Holland) waargenomen door K. Kaag. Als er in ons land exemplaren worden gezien is dat meestal in Zuid-Limburg en niet in het noordwesten.

Issoria lathonia (Linnaeus)

Vier afgedwaalde exemplaren van de kleine parelmoervlinder werden achtereenvolgens gezien op 9 (2 exemplaren), 11 en 13 augustus te Nunspeet (L. Bonhof).

Agrius convolvuli (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Dronrijp, Hemrik, Menaldum, Terschelling (Hoorn), Zwaagwesteinde; Gdl.: Apeldoorn, Twello; NH.: Castricum, Den Helder, Nieuwe Niedorp, Velsen, Warder; ZH.: Dordrecht, Nieuwe Tonge, Rozenburg; Zl.: Hulst, Kortgene, St. Jansteen, Westdorpe, Wissenkerke; NB.: Stiphout; Lbg.: Heugem, Meerssen, Meijel.

Voor de windepijlstaart betekent een totaal van 43 vlinders in 1997 een zeer matig jaar. De meeste werden uit Limburg en Zeeland gemeld, al telde Friesland evenveel vindplaatsen als Zeeland. Een exemplaar van de eerste generatie werd waargenomen op 29 juni te Menaldum (Fries Natuurmuseum). De enige rupsenmelding die ons bereikte, betrof vermoedelijk een nakomeling van de eerste generatie: 8 augustus te St. Jansteen (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen). Een dag later werd de eerste vlinder van de tweede generatie gezien te Nieuwe Tonge (D. Doornheijn). Daarna volgden in elke decade tot en met half oktober meldingen met een kleine piek in de derde decade van augustus. De laatste twee vlinders werden gezien op 14 oktober te Warder (L. Chrispijn-Lempke) en op 19 oktober te Westdorpe (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen).

Acherontia atropos (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Drachten, Jubbega, Marssum; Gdl.: Aalten; Zl.: Grijskerke, Schoondijke, Westdorpe; Lbg.: Berg en Terblijt.

Slechts zeven waarnemingen van de doodshoofdvlinder werden in 1997 gemeld. Al vroeg

voor deze soort werd op 31 mei te Marssum een exemplaar gevonden (Fries Natuurmuseum), maar ook twee andere exemplaren behoren ongetwijfeld tot de eerste generatie: 13 juni te Grijskerke (Vlinderwerkgroep Midden-Zeeland) en 22 juni te Westdorpe (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen). De overige drie exemplaren van de tweede generatie werden respectievelijk gezien op 24 augustus te Drachten (H. Bijl), een exemplaar in augustus te Schoondijke (De Vlinderstichting) (exacte datum onbekend) en tenslotte op 15 september te Berg en Terblijt (De Vlinderstichting). Het exemplaar uit het Friese Jubbega werd in de herfst gezien, maar een exacte datum is helaas onbekend (via Vlinderwerkgroep Friesland). Interessant is de vondst van twee volgroeide rupsen op kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus* L.) op 13 oktober te Aalten (via C. Viveen). Volgens Traub (1994) wordt deze voedselplant weliswaar opgegeven door Marktanner (1976), maar is deze waarneming zeer twijfelachtig en moet nog worden bewezen. Welnu, dat bewijs is hierbij geleverd.

Macroglossum stellatarum (Linnaeus)

Vindplaatsen: Gr.: Stadskanaal; Fr.: Hemrik, Leeuwarden, Terschelling (Formerum, Midsland); Ov.: Eesveen; Gdl.: Boven-Leeuwen, Hoog Soeren, Wageningen; NH.: Bakkum-Noord, Castricum, Egmond aan Zee, Kraansveld (gemeente Bloemendaal), Nederhorst den Berg, Overveen, Petten, De Waal (Texel), Warmenhuizen; ZH.: Den Haag, Middelharnis, Ouddorp, Schiedam, Vlaardingen; Zl.: Arnemuiden, Dijkzicht, Hoofdplaat, Hulst, IJzendijke, Kapelle, Kloosterzande, Koewacht, Lamswaarde, Oostburg, Oost-Souburg, Sint Jansteen, Sluis, Vogelwaarde, Vrouwenpolder, Wissenkerke.

Het jaar 1997 is voor de kolibrievlinder niet zo gunstig geweest. Een jaartotaal van 57 vlinders is een vrij matig resultaat. Al vroeg werd de eerste vlinder gezien, op 30 maart te Sint Jansteen (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen). Vermoedelijk betrof dit een migrant, omdat ook op 8 april te Warmenhuizen (F. Smit) een exemplaar werd gezien en het weer vrij gunstig was voor migranten (zie bijvoorbeeld ook *Vanessa atalanta*). Vanaf begin mei werden wat regelmatigere exemplaren waargenomen, maar de aantallen bleven laag

en van een echte piek was geen sprake. De waarnemingen stopten eind oktober abrupt vanwege de invallende koude. De laatste exemplaren werden gezien op 16 en 18 oktober te Wissenkerke (Vlinderwerkgroep Midden-Zeeland) en eveneens op 18 oktober te Formerum (P. Zumkehr) en tenslotte op de 19e weer te Wissenkerke.

De meeste kolibrievlinders zijn langs de kust waargenomen, met name in Zeeland.

Daphnis nerii (Linnaeus)

Alsof de oleanderpijlstaart een regelmatige gast bij ons is, werd hij nu voor de vierde maal achtereen gemeld. Het Fries Natuurmuseum meldde ons dat op 31 augustus te Leeuwarden een exemplaar door de heer G.J. Visser was gevonden, dat hij gefotografeerd heeft ter determinatie. Het is de tweede maal dat deze soort in Friesland is gezien.

Orthonama obstipata (Fabricius)

Van de vrij zeldzame spanner *Orthonama obstipata* werden vijf vlinders gemeld. Het eerste exemplaar verscheen op 4 juli te Drempt (Gelderland) (Ch. Naves) en pas bijna twee maanden later, op 31 augustus, werd een tweede exemplaar gevangen in de vlinderval van J. van Vuure te Kortgene. Overigens werden ook de twee volgende exemplaren aldaar gevangen, op 30 september en 4 oktober. Het laatste exemplaar liet zich nog laat in het seizoen op 20 oktober te Eindhoven zien (F. Groenen).

Autographa gamma (Linnaeus)

Het jaartotaal van 11.115 getelde gamma-uilen is ver beneden gemiddeld en staat bovendien in schril contrast met het uitzonderlijke aantal uit 1996 van 2,8 miljoen. Er werden geen overwinteraars gemeld en het seizoen begon voor de gamma-uil dan ook betrekkelijk laat. Pas op 17 april werden te Hilversum (Noord-Holland) (De Vlinderstichting) de eerste twee exemplaren genoteerd, het derde op 23 april te Oosthuizen (Noord-Holland) (W.

van Rooijen). De eerste generatie was schaars en kende in de tweede en derde decade van mei een zeer bescheiden hoogtepunt. Pas vanaf juli begonnen de aantallen in betekenis toe te nemen, maar pas in de tweede decade van augustus kwam het decadetotaal boven de duizend vlinders. Op 25 en 26 augustus werden de hoogste dagtotalen gemeld (respectievelijk 856 en 839 exemplaren). Vanaf half september namen de aantallen sterk af en in oktober werden nog slechts enkele exemplaren gezien. De laatste twee, overigens zeer late, waarnemingen werden gedaan op 24 november te Warmenhuizen (Noord-Holland) (F. Smit) en 10 december te Hulst (Zeeland) (L. Noens).

Opvallend is de ongelijke verdeling van de aantallen over het land. In Zeeland werden, zoals gebruikelijk, de meeste waarnemingen gedaan (3704), de helft van dit aantal in Friesland (1762), een nog kleiner aantal in Gelderland (1329) en daarna volgen pas Noord-Holland (1123) en Zuid-Holland (1116). Wat de oorzaak is van deze ongebruikelijk verdeling van de aantallen is niet duidelijk. In de andere provincies werden veel kleinere aantallen gezien en uit Flevoland bereikte ons geen enkele melding. Ook werden er ditmaal geen rupsen of poppen gemeld.

Trichoplusia ni (Hübner) (fig. 2)

Eén van de grote verrassingen van 1997 is de waarneming van een exemplaar van *Trichoplusia ni*, waarvan slechts vier eerdere vangsten uit ons land bekend zijn: 1958 (1 exemplaar), 1968 (1) en 1982 (2). De waarneming werd gedaan op 31 mei te Harderwijk (D. van Katwijk). De vlinder lijkt zó sterk op de gamma-uil, dat ze mogelijk over het hoofd wordt gezien bij de tellingen van gamma-uilen.

Chrysodeixis chalcites (Esper)

Vindplaatsen: Gdl.: Apeldoorn; NH.: Muiderberg, Weesp; ZH.: Berkel en Rodenrijs, Honselersdijk, Naaldwijk; Zl.: Groot Abeele, Kortgene; Lbg.: Heythuizen, Meijel, Steijl.

Evenals in 1996 werden ook nu maar weinig vlinders van *Chrysodeixis chalcites* waarge-

Fig. 2. *Trichoplusia ni* (Hübner)

nomen: in totaal slechts 35 exemplaren. Voor zover bekend zijn de aan ons gemelde exemplaren alle in het vrije veld gevangen en niet in kassencomplexen. Wél zijn ook nu weer de meeste waarnemingen afkomstig uit het Westland, waar veel kassen aanwezig zijn. De vlinders werden in een vrijwel aaneengesloten periode waargenomen, het eerste exemplaar op 5 augustus te Berkel en Rodenrijs (C. de Veld), het laatste op 19 oktober te Naaldwijk (J. Scheffers).

Vermeldenswaard is nog de vondst van een rups op een bananenplant, afkomstig uit een supermarkt in Drachten (mw. A. Hoornveld-Jouksma). Het nog zeer kleine rupsje werd aanvankelijk aangezien voor dat van een gamma-uil. Op 2 januari kwam de uitgekweekte vlinder van *C. chalcites* tevoorschijn. Voor vlinders is een bananenplant een ongebruikelijke voedselplant, maar volgens Steiner (1997) is de zeer polyfage rups hier wel vaker op gevonden. Uiteraard betrof het een geïmporteerd exemplaar.

Acontia lucida (Hufnagel) (fig. 3)

Acontia lucida is een zeer zeldzame trekvlinder, die slechts tweemaal eerder in ons land werd gezien: in 1947 en in 1963. Ditmaal werd één exemplaar waargenomen op 27 juni te Rockanje (Zuid-Holland) (P. Rooij). De soort hoort thuis in het subtropische deel van Europa en is bijvoorbeeld ook in Duitsland een grote zeldzaamheid (Schanowski et al, 1997). Bij onze zuiderburen is *Acontia lucida*

Fig. 3. *Acontia lucida* (Hufnagel)

nog nooit waargenomen (Vanholder et al, 1995; De Prins, 1998).

Spodoptera exigua (Hübner)

In 1997 werden twee exemplaren van *Spodoptera exigua* waargenomen, wat een normaal aantal is voor deze soort. Beide werden in het Westland in de nabijheid van kassencomplexen gevonden te Honselersdijk (Zuid-Holland), achtereenvolgens op 14 oktober en 1 november (J. Scheffers).

Lithophane leautieri (Boisduval)

Lithophane leautieri blijkt zich in Nederland steeds beter thuis te voelen. Na het record van acht exemplaren in 1996 zijn er in 1997 maar liefst 43 vlinders geteld, op drie na alle in de provincie Zeeland. Er is een sterk vermoeden dat de vlinder zich aldaar gevestigd heeft en het wachten is op de eerste rupsenvondsten. Op 26 september werden de eerste drie exemplaren gevangen in de lichtval te Kortgene (Zeeland) (J. van Vuure). Daarna volgden vele waarnemingen, vooral in de eerste decade van oktober. In Zeeland werd de vlinder gemeld uit Kortgene (J. van Vuure) en Oost-Souburg (A. Baaijens en Vlinderwerkgroep Midden-Zeeland) en in Zuid-Holland uit Stekelhoek (bij Rockanje) en Brielle (P. Rooij). Het laatste exemplaar in de korte, maar aaneengesloten vliegperiode, verscheen op 17 oktober, wederom te Kortgene. Zolang er nog geen rupsenvondsten bekend zijn, wordt de soort nog als uitheems beschouwd en zijn de

vlinders vermoedelijk uit het zuiden van Groot-Brittannië afkomstig (De Vos, 1992; De Vos & Rutten, 1996b).

Mythimna unipuncta (Haworth)

Na de afwezigheid van *Mythimna unipuncta* in 1996 werden er in 1997 twee exemplaren genoteerd. Het eerste werd op 14 oktober te Tilburg (Noord-Brabant) gevangen (F. Post), het tweede veel later en noordelijker op 23 november te Castricum (Noord-Holland) (H. Klein Schiphorst). Het is een onregelmatig voorkomende trekvlinder, waarvan in ons land meestal niet meer dan één of twee exemplaren in een jaar worden waargenomen en in sommige jaren ontbreekt zij geheel.

Peridroma saucia (Hübner)

Van de in ons land zeldzame eerste generatie van *Peridroma saucia* verscheen op 4 juni één exemplaar te Wageningen (Gelderland) (M. Franssen). Exemplaren van de tweede generatie werden vanaf 22 augustus waargenomen: één exemplaar te Drachten (H. en D. Meijer) en één te Meijel (Limburg) (M. Sonnemans). De laatste twee vlinders werden gevangen op 25 augustus te Kortgene (Zeeland) (J. van Vuure) en op 15 september te Goirle (Noord-Brabant) (H. Spijkers). De slechts vijf vlinders van dit jaar staan in schril contrast met de 77 die in 1996 zijn gezien. Wel kan, ondanks de schaarse gegevens, opgemerkt worden dat de vlinder blijkbaar over heel Nederland verspreid aanwezig moet zijn geweest.

Agrotis ipsilon (Hufnagel)

Vindplaatsen: Gr.: Groningen; Fr.: Drachten, Ny Beets; Gdl.: Apeldoorn, Drempt; NH.: Bakkum-Noord, Oosthuizen, Petten, Purmerbos; ZH.: Brielle, Hoogvliet, Stekelhoek (bij Rockanje); Zl.: Kortgene, Oost-Souburg; NB.: Goirle; Lbg.: Terziet.

Voor *Agrotis ipsilon* was 1997 één van de slechtere jaren. Slechts 48 exemplaren werden geteld. Het seizoen begon hoopvol met een vroege waarneming op 24 april te Oosthuizen (W. van Rooijen), maar de aantallen bleven

uiterst laag. De enige uitschieter was op 30 en 31 augustus in Drachten, waar op beide dagen vijf exemplaren werden genoteerd (H. en D. Meijer). De laatste twee exemplaren werden te Terziet waargenomen op 15 en 21 november (H. Spijkers). In België werden zelfs nog minder exemplaren (22) waargenomen (Vanholder, 1998).

Dankwoord

Wij danken drs T. Hakbijl (Identification and Advisory Services in Entomology (IASE), Amsterdam) voor de verzorging van figuur 1A-B. De heren B. Vanholder (Belgisch Trekvlinderonderzoek, Haaltert, België) en dr N. Ryrholm (Uppsala University, Uppsala, Zweden) danken wij voor aanvullende informatie.

Literatuur

- KONINKLIJK NEDERLANDS METEOROLOGISCH INSTITUUT, 1998. Jaar 1997. – *Jaaroverzicht van het weer in Nederland* 94 (13): 1-10.
- MARKTANNER, T., 1976. Die Futterpflanzen von *Acherontia atropos* (Lep., Sphingidae). – *Entomologische Zeitschrift, Frankfurt am Main* 86: 93-96.
- PRINS, W. DE, 1998. Catalogue of the Lepidoptera of Belgium. – *Studiedocumenten van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen* 92: 1-236.
- SCHANOWSKI, A., A. HOFMANN, J. BASTIAN & A. STEINER, 1997. Acontiinae. In: *Die Schmetterlinge Baden-Württembergs 5. Nachtfalter III* (G. Ebert & E. Rennwald eds): 539-568. E. Ulmer, Stuttgart.
- STEINER, A., 1997. Noctuidae (Eulen). In: *Die Schmetterlinge Baden-Württembergs 6. Nachtfalter IV* (G. Ebert & E. Rennwald eds): 5-622. E. Ulmer, Stuttgart.
- TRAUB, B., 1994. Sphingidae (Schwärmer). In: *Die Schmetterlinge Baden-Württembergs 4. Nachtfalter II* (G. Ebert & E. Rennwald eds): 118-209. E. Ulmer, Stuttgart.
- VANHOLDER, B., 1998. De trekvlinders in 1997. – *Nieuwsbrief Belgisch Trekvlienderonderzoek* 12 (1): 4-5.
- VANHOLDER, B., A. DE TURCK, G. GLABEKE, B. MISONNE, W. TROUKENS, M. VAN OPSTAELE & E. VERMANDEL, 1995. De Belgische Trekvlinders en Dwaalgasten (10 jaar Belgisch trekvlinderonderzoek). – *Entomobrochure* 6: 1-76.
- VOS, R. DE, 1992. *Handleiding bij het waarnemen en registreren van Nederlandse trekvlinders*: 1-24. Trekvlinderregistratie Nederland, Amsterdam.
- VOS, R. DE & A. L. M. RUTTEN, 1996a. Trekvlinders in 1994 (vijfenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera). – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 56: 17-27.
- VOS, R. DE & A. L. M. RUTTEN, 1996b. Trekvlinders in 1995 (zesenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera). – *Entomologische Berichten, Amsterdam* 56: 177-191.

Geaccepteerd 1.xii.1998.